

37 36

2. D. B. V.
DISSERTATIO MEDICA
DE

SALSORVM

NATVRA, VSV ET ABVSV,

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO
SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO

GVILIELMO HENRICO,

DVCE SAXONIAE, IVLIACI, CLIVIAE AC MONTIVM,
ANGARIAE ET WESTPHALIAE, &c. &c.

PRÆSIDE

**GEORGIO VVOLFFGANGO
VVEDELIO,**

HÆREDITARIO in *Schwarza* /
MEDICINÆ DOCTORE, COMITE PALATINO CÆSAREO,
CONSILIARIO ET ARCHIATRO DVCALI
SAXONICO,

THEORETICES PROFESSORE PVBLICO ORDINARIO,
*Patrono ac Preceptore summo obseruantia & honoris Cultu
ad cineres vsque deuenerando,*
publicæ Philiatorum ventilationi exposita

CHRISTOPH. LVDOV. WILHELMI,

Rohra-Hennebergensi,
IN AVDITORIO MEDICO,

Horis consuetis,
A.D. Nouembr. MDCC II.

1ENÆ, Litteris CHRISTOPH. KREBSII.

DISSERTATIO MEDICA

CALSORVM

NATURA VSQ ET AEBVS

RECTOR MAGNIFICENTISSIMO
SERENISSIMO PATRIAE ET DOMINIO

GUILIELMO HENRICO

DE SAXONIA RIVACOLIVAE ACOMONTIVM
ANGARIE ET WESTPHALIAE &c

GEORGIO VVOLFEDANGO
VVEDELIO

HEREDITARIO in Sphingia
MEDICINAE DOCTORI COMITE PALATINO CAESAREO
CONSILIARIO ET ARCHIATRO DVCAE
SAXONICO

PHILOSOPHIAE PROFESSORE PVBICO ORDINARIO
Patrono ac Praeceptore famulae obsequantis & honoris Cultu

CHRISTOPH LVDOW WILHELM

Robr. II. m. doctoris
IN AVDITORIO MEDICO

Novembris MDCCLII

LENAE LIBRIS CHRISTOPH. KREBSII

PRÆFAMEN.

MAxima salium est latitudo, & actiuitas, quæ & aliis lapidis fœnerant suas vires, & seorsim at-
tendi merentur, in culina, in mensis, in officina, in arte medica vniuersa.

Genera saporum septem fere assignantur ab iis, qui falsum cum amaro eundem statuunt: est si secernatur, octauum hunc esse necessum est, si *Theophrastum* audiamus *l. 6. de caus. plant. c. 4. p. m. 356.* qui numerum septenarium principalem & naturæ familiarissimum pro ratione laudat.

Operæ pretium est, illa ab eodem mutuari, quippe dulcis, pinguis, amarus, austerus, acris, acidus, acerbisque enumerantur, additur vero & falsus octauus, ne plura iam laudemus, & quidem maximo suo merito.

Enimvero, si affinitatem & symbolisimum reputemus illorum, omnino conueniunt pariter inter se, imo longe magis symbolisiant, dulcis & oleosus, austerus & acerbus, quam falsus & amarus, non vnus horum etiam de acri participat.

Cum ergo notionem sui specialem offerat falsus, & apud medicos non minus, quam communi consensu etiam vulgi separatim occurrat, nominetur, & in censum veniat, longe rectius etiam de eodem agi videtur.

Visis hinc reliquis, & hunc scrutinio ac disquisitioni nostræ subiiciendum duximus, non vno argumento, ac vtilitate inducti, siquidem ideæ ac genera eadem sunt.

Licet vero cum salis ipsius strictius dicti, communis ac culinaris, notione ac vsibus conuenire videatur; plures tamen sub se complectitur species ac modos. Hoc opus dum aggredimur, diuinum precamur Numen, vt faustiter omnia cedant!

CAPVT I.

DE

Salsorum Natura.

Neruose diuinus Plato ἀλῶν, inquit, καὶ νόμος θεοφιλέσ
σώμα ἐγένετο, *Salium corpus lege Deo gratum esse asserit.*
Id vt explicari ex sacrificiorum cumprimis vsu in-
tegrum est, ita applicari non incommode potest ad am-
plissimum ambitum mixtorum, a Deo O. M. elegantissime
conditorum.

Si NOMENCLATURAM dimittere nolimus, vt fas est
& illam delibare, falsa sine dubio dicuntur a sale, & hoc
ἀπὸ τῆς ἀλῆος, a mari. Mare enim falsum est, fons & scātu-
rigo salis inexhausta. Et hinc etiam nomen τῶν καλῶ-
μῶν ἀλῶν, appellatarum *Halarum*, quarum non pauca etiam
diuina benignitate obtigere Germanis terris. Gratum hinc
oportet Deo esse, quod hoc dono misellos homunciones
tam gratiosissime beet.

Græcis e fontibus τὰ ἀλμυρὰ seu ἀλμυρὰ, vt & τὰ ἀλικὰ
audiunt, eadem deriuatione. Par ratio est, quando falsu-
ginosa, vel subsalsa quoque, ad gradum innuendum, vocan-
tantur.

Non vna vero acceptione exprimuntur & audiunt sal-
sa. Enimuero *latissimo* ac generalissimo significato sunt,
& dici possunt falsa, quæcunque de salis fœtura partici-
pant, seu salino principio in genere fœta sunt. Hoc no-
mine, quamuis paulo ἀνύσως, *improprie*, ipsa quoque aci-
da, acerbæ, austera, acria signari possunt, vel omnia po-
tius lapida, quæ salino principio suam originem debent.

Latius porro hoc nomine venire queunt & debent
acidis contraria plane & opposita alcalia, & alcalica, lixiua,
elixa.

elixiuata, cum acido in conflictum & efferuescentiam citari solita, tam fixa, quam volatilia, quod ignem non sustineant, imo nec aerem æque, dicta; nam & hæc salia reuera sunt & hoc titulo veniunt. Sub nitri olim nomine *Theophrasto* illa erant nota, ab incineratione ex ipsis enati: hodie rectius scapham scapham, ouum ouum nominamus.

Strictius vero & κατ' ἐξοχὴν, propriissime, falsa sunt & dicuntur, quæ ex acido & alcali coaluere, inter vtrumque media. Vulgo enixa a chemicis, minus licet classico vocabulo, dicuntur, q. d. ex duorum contrariorum concursu enata, vt in sequentibus paulo post dicemus.

Non inconsultum tamen fuerit, sub salforum notione paulo latius, ad exhauriendum ambitum, vtraque comprehendere, & alcalia illa, quæ, acidis addita, eadem enuando in salforum classẽ redigunt, & illorum ope ac miscela ad hunc censum relata, acidis vtraque & illis symbolicis, contradistincta.

Horum considerationi ergo si inhæreamus, optimum fuerit distinctiones ac differentias, ad melius explorandam ac succinctius salforum naturam, lustrare. Et hæc enim,

1. Alia sunt e regno *vegetabili*, indeque partim denominata, partim deprompta. Notus est imprimis halisum, a sale nuncupatus, atriplex item salsum, de quo sub soutenelle nomine tractatulum edidit *Vormius*, & herba ipsa, kali, saluginoso sapore prædita. Dantur hinc quædam plantæ saluginosæ, certo respectu dictæ.

Enimvero & de hoc optime egit & fusius *Theophrastus l. cit. c. 14. p. m. 366. f.* Res illuc redit, in plantis nullum salsum saporem offerri, eo modo, vt acidus, amarus, acerbus, expresse talem; duplici tamen ratione conceditur huic ipsi quoque regno suum sal, neque id immerito. Prima desumpta est ab inhærendi modo; salugo enim per summa seu superficiem magis inhæreret & consistere videtur.

Φαίνεται ἢ ἢ ἄλλη ἢ ἄλλος ὀπιπολάζει. Videtur vero falsi-
go per summa consistere omnino.

Neque enim ita perfecta est, citra quandam immuta-
tionem, vt statim sua sit, veluti dicta reliqua saporum gene-
ra, eiusdem tamen vestigia manifesta exhibet. Sic, præ-
ter dicta, crithmum, teste *Dioscoride l. 2. c. 157.* foliis gaudet
pinguibus, numerosis, albicantibus, veluti portulaca, lati-
oribus & longioribus, ἀλευρέσει πρὸς τὴν γέσπιν, falso gustu,
Idem aliis crithmi generibus familiare est, vnde & crith-
mum IV. Matthioli, aruense illud, gustu falsuginoso per-
cipitur atque amariuscule, quanquam non adeo vehementi.
Idem de ciceribus affirmat *Theophrastus*, ne alia laudemus
plura.

Altera per mechanicam patet: habent enim vegetabi-
lia falsilaginem in recessu, alia magis, alia minus. Magis,
quæ sunt sapida, & inter hæc amaricantia: falsus enim &
amarus sapor affinis perquam est, & symbolicus; exemplo
absinthii, centaurii minoris, & aliorum. Medio modo ole-
racea, vt spinachia, & similia, vt in degustatis coctis in
lingua patet, aliquid nitrosi inesse in recessu; minus in aliis.

In vtrisque idem demonstrat ars, seu ἐξέλεσις chymica;
siue via humida procedatur, coquendo, vel succum expri-
mendo, & hinc crystallifando, quod in herba kali præci-
pue succedit, ac communiter diæsis salibus essentialibus,
quo de vid. *Neuranzius l. de purp. p. 338.* seu via sicca, per
incinerationem, & elixiuationem, iam tactam, ne dicamus
de ipso sale volatili plantarum hodie in apricam satis lu-
cerno locato & cognitissimo. De sale ex incineratione, seu
carbonibus falsis, ex quibusdam lignis combustis, loco salis
communis vsitati, iam *Varro* egit *l. 1. de re rust. c. 7. p. 16.*

2. Alia sunt e regno animali deprehendenda, neque
enim illud quoque falsis caret, siue statum naturalem spe-
ctemus, seu præternaturalem quoque. Instar omnium est
urina

vrina, liquor falsus, excrementitius, ex sale volatili ab acido ligato constans, naturæ ammoniacalis.

Sic notus quoque est sudor falsus, lachrymæ falsæ, pituita falsa, mucus narium falsus, saliuæ falsa, ne de febribus falsis dicamus. Notus etiam vel ex sacris est firmus columbarum falsus, tempore annonæ caritatis magni æstimatus. Vidimus, ab ischuria vndecim dierum, retenta & regurgitante vrina, in facie moribundi concrementa salina, seu sal granulatam, album, sal commune simillimum, decerpendum, in cadauere hinc calculis in vtroque rene firmiter velut incuneatis & incarceratis inuentis. Et congruum hoc est quam maxime naturæ ordini, vt elutrietur e corpore sal superfluum, relicto nihilominus essentiali, vt sic vocemus quoque. Ex sanguine enim quocunque sal volatile haberi prompte potest, ne de cornibus, de ossibus, de reliquis animalibus dicamus.

3. Alia sunt e regno minerali. Et huic velut proprium est sal, & sulfuginosum, vel in eodem magis obuium & copiosissimum, sibi relictum, *πρωταριος, κρυσταλλος, καὶ εὐχλωδ*, primario, principaliter, & eminentius deprehendendum, vt in aliis regnis immutatum, per communionem ac diffusionem quondam.

Instar omnium salforum est sal commune, aphronitrum, nitrum, sal ammoniacum, arcanum tartari, tartarus vitriolatus, tartarus resolutus, & alia. Quamuis enim & tartarus, si originem spectes, sit ex regno vegetabili; refertur tamen etiam suo modo ad mineralia, vel quasi, propter analogiam, & texturam mechanicam, non aliter ac oculi cancrosum, lapis bezoar vterque, orientalis ac occidentalis, calculi item alii quicunque.

4. Alia sunt nativa; alia arte facta, rudiori, vel subtiliori *εὐχλωδ*. Illa sunt velut *αὐτοματῶς*, spontanea, hæc indigent aliena obstetricante ope, extranea. Sic nativum est sal gemmeum, fossile, crystallinum, Indum, Polonicum,

eum,

cum; arte factum, vt in salinis, vel Halis, vrribusque hinc dictis pluribus, e suis fontibus seu scaturiginibus, minori vel maiori apparatu, euaporatione sola, vel depuratione prægressa; vt marinum, itidem vel solis calore in suis, vt ita loquar, quasi piscinis, ab alueo communi separatum, & siccatum, vel igne quoque,

Sic natium vel quasi est aphronitrum, apud nos quoque in petris visendum ac colligendum; artificiale nitrum vulgo appellatum. Sic sal ammoniacum aliud natium, Puteolanum, vel aliunde petium quoque, minus notum; aliud arte factum, prout apud seplasianos venit, e sale communi, fuligine & vrina vulgo fieri descriptum, in massam reductis & sublimatis.

Hic vero locus est meminisse experimenti, quod ad illustrationem salorum mechanicæ non parum facit, tam arte factorum, quam consequenter etiam quorumvis aliorum. Si enim spiritui salis ammoniaci v. g. ʒ℞. affundatur in vitro latioris orificii successiue spiritus salis rectificatus, quousque cesset effervescentia, & leniter hinc euaporetur, habetur sal falsum, salis communis æmulum, eique vt ouum ovo simile.

5. Alia sunt *simpliciora*, alia *composita magis*; siue natiam attendamus miscelam, siue artificiosam. Dum falsum, vel sal quoque dico, seu dici audio, etiam sensu chymico, non concipiendum est aliquod simplex, vti elementa sunt, nec principium sic primum, sed principiatum, principio salino prædominante & præcipuo.

Simpliciora sunt, (1) quæ minus de ingredientibus aliis ad sensum participant, sulphureis, terreis aliisque, quæ reddunt eadem magis composita. Hinc canon velut quidam omnium salorum est sal commune, & quæ hoc expriment, & possident purum quasi patum tale, illa dicuntur & dici possunt falsa absolute; reliqua quæ abeunt ab hac regula saporis & requisitorum idealium, nota characterate.

DE SALSORVM NATVRA, VSV ET ABVSV.

racharacteristica, dici merentur falsa secundum quid. Patet hoc facile, si comparentur ipsamet falsa, quæ falsedinem hinc immediate exhibent, vnde vt diuersæ qualitates, ita etiam diuersa nomina, nitri, salis ammoniaci, & sic porro, indepta sunt.

Simpliciora sunt (2) puriora, & sibi relicta, composita cum aliis mixta, aliam atque aliam, eamque non vnam, iisdem fœnerantibus qualitatem. Exemplo sit mercurius sublimatus, qui & ipse maximam partem salis communi debet suam mechanicam texturam, & inter falsa, sed non pure, talia numerari potest. Parratio est aliorum.

6. Salsa alia sunt *liquida*, alia *solida & sicca*, alia quasi *media*, liquida magis concentrata & saturata. Liquidorum præcipuum est *αίλη*, *muria*, vt ex natiuis mare salisum, vastissimum orbis ambitum occupans, summæ necessitatis & vtilitatis argumentum. Salsa ergo liquida, seu fluida, sunt soluta in aqua, pro cuius accessione vel abstractione variant in consistentia, & concresecunt, solidescunt, crystallifantur diuersimode.

Referrî huc potest etiam experimentum aliud, velut per accidens & indirecte emergentis falsedinis, in tinctura nempe martis tartarificata. Quando enim limaturæ martis & tartari puluerificati ana recipitur, & affusa aquæ fontanæ s. q. coctio instituitur, pro referando Marte, & expromenda tinctura, facta hinc repetitione coctionis cum noua aqua, & exhalatione ad medietatem, liquor tinctus remanens reuera salinum præ se fert saporem. Vid. *Rollin. chim. in A. F. R. l. 4. s. 1. art. 3. c. 10. p. 218.*

Ita enim acidum tartari, dum aggreditur martem, obtunditur, seu saturatur vna ab huius sulphure terreo, & textura eiusdem mechanica ad moderationem redigitur, vt non amplius acidulus sapor se exerat, sed falsus inde resultans, quod satis est curiosum. Neque vero sic tam

B

occul-

occultum fit manifestum, quam reuera ex mixtione cum marte & alteratione intimiori salium in tartaro geminorum resultat. Et sic vna virium quoque huius medicamenti ratio repeti potest ac illustrari.

7. Est etiam non leuis differentia, & distinctio τῶν ἀλῶν, salium, & falsorum hinc, quod τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον διαφέρουσιν deprehendantur, aliud alio fit præstantius, seu quoad magis & minus differant. Aliud alio est acrius, purius, ἐνεργέστερον, actiuus & efficacius circa operationes desideratas. Idem etiam valet vt de sapore, ita etiam de candore, consistentia, mixtione, aliisque, diuersis gradibus a se inuicem distantibus, non solum essentialibus, vti differt sal commune a nitro, a cineribus clauellatis, a sale ammoniaco, ab aliis: sed etiam accidentalibus. Sic omnino etiam inter sal commune, marinum, & hæc iterum pro diuersitate locorum non leuis est differentia. Sic inter salia alcalia aliud alio est magis terreum, sulphureum, crystallisari aptum, & sic porro.

8. Addi potest & illud, quod alia falsa sint explicitè & manifeste talia, primaria, pura, sibi relicta: alia implicitè, comitata, cum aliis remixta. Sic differunt quidem inter se cineses & salia, vtraque tamen habent in se falsum. Idem suo modo dici potest de aliis, seu acris, seu amaris, seu aliis, vbi principium salinum eminet, cum aliis partibus iunctum.

Mittimus alia, huc referenda quoque & applicanda facile. His vero præmissis distinctionibus sequens exhiberi potest DEFINITIO falsorum: Salsa sunt qualitas mixtorum actiua & medicamentosa, nec laxans, nec stringens, sed abstergens, pro modulo suo polychresta, a salis potissimum mediis, hinc & alcalici eminentia oriunda.

GENVS & rationem formalem exprimit qualitas. Confirmat hoc locus insignis Pergameni, l. 4. sebor. comm. 17. vbi

vbi cum de cibis agit, inter fortes, seu actiuas, qualitates refert & acerbam, & acrem, & falfam, & amaram, quod & alibi edifferit.

Qualitas est, quia a modo hoc texturæ, seu obiecti, a modo sensus, seu subiecti, tale vel tale iudicatur saporis examini oblatum. Qualitas est mixtorum, nominatim ciborum vel medicamentorum, simplicia enim, saltim ad sensum talia, vt non aliam odoris, vel saporis notionem, ita nec falsedinis præ se ferunt. Qualitas est actiua, actiui principii, & inter alia magis fere talis, foetura, alterare corpus, eiusque membra & partes apta nata.

Qualitas est medicamentosa, neque enim, verbis *Galenii*, simpliciter cibus talis est appellandus, sed cibus medicamentosus, adeoque inter diuersa magis, quam similia, respectu corporis, numerandus, vt infra id libabimus magis. Reliqua verba DIFFERENTIAM SPECIFICAM suggerunt, ab effectu potissimum, seu sensu potius afficiendi gustatus organum & texturæ modulo, desumptam.

Sane lingua optimus est saporum distinguendorum magister, & interpres solubilium sapidorum gustatus, eodem enim arbitro vnice tum alia quæcunque obiecta sapida, tum falsa hoc loco cognoscimus, ac ab inuicem discernimus. Vtut vero pro assignata latitudine salforum, & falsuginosorum videatur aliquod discrimen in examine hoc sensuali emergere; & illud tamen non obstat, quo minus eo curatius liceat eadem dimetiri.

Enimuero, si canonem salforum primarium & velut regulam reliquorum, sal commune, degustemus, laxando subastringentem percipimus notionem, vt sensibus integris, & soluente menstruo saliali lymphatico integro, soluto illo, contactu linguæ ad palati superiorem contignationem, vt par est, neque enim aliter sapor exprimitur, emergat inde sapor sui generis. Non est hic laxans &

pungens, vt in acribus, non laxans & demulcens, vt in dulcibus, non conſtipans corrugansque, vt in auſteris & acerbis, non laxans & fringens, vt in amaris, ſed inter laxandum & fringendum medius.

Affinis hinc quidem præ aliis æſtimatur amaris, minus tamen his fringit, magis vero paulo laxat, vnde habent in ſe aliquid velut *γλυκὺν ἄμυγρον*, *dulc-amarum*, vt ſenſui, orique & palato aſſumentis vel deguſtantis gratiam, illis contra, afferant: vt ſaliua afluat inde magis, & fibræ nerueæ non inſuauiſſe ſe habeant, ſed cum *εὐφροσύνῃ* ferant oblatum, & tantum non inde delectentur.

Vna vero velut excutia quadam blanda euerruntur, filamenta poroſa neruea, vt nuderetur quaſi inde ac repurgetur magis linguæ ſuperficies, vt tenuitatem quadam temperatam vel reſtrictam paulo offerant. Nitroſa vero partim ſenſum quandam frigoris, & reſpectiue maioris amaritiei, ammoniacalia medium inter hæc exhibent, alcalia maiorem paulo acrimoniam: ſingula tamen pro ſuo modo, & guſtantium diſcrimine aliquo, ſunt abſterſiua.

Et hæc licet reuera diuerſis figuris particularum conſtent, ſi tamen has inueſtigemus penitius, quæ, quales, quantæ ſint, conſultius ſane & in falſis fuerit, illas ſali diuerſimode ſe habenti ac figurato adſcribere. Idque tanto magis, quanto magis ſalia etiam in falſis his ſunt magis explicita, paſſa, prædominantia, & velut nuda, ſaltem non ita immutata; ſed itidem, inſtar requiſiti reliquorum, miſcelam aliarum particularum admittant, & pro illarum diuerſitate etiam variant.

Et illas quidem mutationes præſtant reliqua ex principiis chemicis, actiuis ac paſſiuis, ſeu comparate cum aliis conſiderentur, ſeu abſolute in ſe magis. Sic in dulcibus acidum cum ſolphure libratum primas tenet, in amaris

maris sulphur & sal alcalicum fixum cum particulis terreis, in austeris acido-terreum, & sic porro.

Hæc si paulo altius arcessamus ex suis natalibus originibus, plurima se offerunt dicenda, si pro merito illa vellemus in præsentiarum tractare. Cum enim sal sit primum lapidum, & in nullis tam clare & manifeste, seu nude quasi, & minori sub velamine, quam in falsis, emicet, ac ad reliqua omnia saporum genera maximum addat pondus, imo velut fontem quendam & principium constituat, omnibus illis lucem fenerari licet huius consideratione, & genuina philosophia.

Quando ergo velut ab ovo hæc repetimus, vnde fluat salium ortus, viderur sane sal falsum, sal *καλ* & *εξοχλω* dictum, velut matrix quædam, vel mater aliorum, minimum magis obuium, & eadem illustrans; neque enim in illo possumus subsistere. Sane salum, cum solo quasi diuisum habens in globo terraqueo imperium, est talis matrix salium, vt ibi concentrata & in fonte suo videri possint, sed latius patent ipsomet falso.

Enimvero, vel sale hoc & falso teste, Deus Optimus Maximus, rerum conditor, sal principium rerum constituit sapientissimo consilio: principium, inquam, non primum, sed secundum, principium materiæ, in acidum & alcalicum diuisum, & ex vtrisque coalitum, ab ortu mundi, ad eius interitum omnibus mixtis necessarium ingrediens mechanicum.

Cumque terra & aqua sint materia prima, liceat nobis statuere, hæc duò quoque, non minus ac omnia mixta ex triplici regno, suo pollere & prædita esse fermento & semine, esse omnis mutationis diuersissimæ illius subiecta; esse feminalia, & seminaria, producendi & multiplicandi sal, sulphur & mercurium, partim indefinite & in genere, partim definite & in specie, ac individuis singulis. Ex-

emplo sit nitrum, sal terræ indubitatum, exemplo sal commune, & omnia alia.

Generantur itaque salia, & salsa, a fermento seminali infuso, a terra & aqua, menstruo seu solvente omnium salium, obstetricantibus sibi inuicem, obstetricante calore solis, foci mundi vniuersalis, & ignis subterranei. Seorsim vero modificantur in regno minerali, seorsim in animali, & ipso vegetabili, vt frustra sit negare hæc principia secunda, & inter hæc primum, fundamentale & præcipuum, sal, quod in omnibus reperitur, vt principaliter in minerali, *κρ* *νομοκλιν* & specificam *ἀλλοιωσιν* in reliquis regnis.

Neque tamen plantæ, terræ fetus & incolæ radicales, exugunt tam & separant sal istud in suam vegetatiuam mechanicam, sed ipsæ quoque principium seminale fermentumque specificum possident, & a communi mutuuntur, & propagant suis in ventriculis, loculis, & porulis. Nec minus hinc in animalibus *ἀλάσιν* experta elaborantur & separantur, *ἀλάσιν* & *σύνκρυσιν* subeunt in laboratoris viscum, reuera in assumptis præsentia, & bonam vel maximam partem hinc excreta salia.

Quin & aqua marina absorpta in vorticibus suis, per poros terræ colata, dulcedinem recipit suam, ac hinc inde affigit salium scaturam, & dulces in mare feruntur perpetuo circulo, vbiuis facta distributione, & applicatione congrua & conuenienti.

Quando hinc naturæ consulti salia ex aquæ & terræ consubio deriuant arcessuntque, non alia id ratione fuerit intelligendum, quam laudata hac nostra, secus enim parum lucis inde resultauerit. Suffecerit hinc repetere, salsa gaudere sale medio, commune quidem sal acido plurimo, & exiguo volatili alcalico, seu ammoniacali potius, cuius proventus in floribus, vltima ignis tortura destillato spirita, in collo retortæ sensibus patet, successiue colligendis. Modum addit sulphur

phur modice temperatum, leniter plicatile, & terra ipsa basis socia, separata maxime & ad sensum omnino parte aquea, excepta, quantum ad consistentiam & miscelam opusest.

In nitro vero plus acidi volatilis est, plus etiam respectiue alcali fixi, cum sulphure volatili lucido intermedio, non sine terreis moleculis, tanquam materia prima. In sale ammoniaco alcali abundat plurimum, idque volatile vrinosum, ligatum ab acido pauciori, cum sulphure puro tenuissimo. In alcalibus, seu lixiuiosis potius, ex incineratione productis, partes alcalicæ fixæ cum terreis prædominantur, exclusis acidis, paucis quoque sulphureis fixioribus in gremium illorum receptis, & ab igne sic defensis, exemplo salis tartari & cinerum clauellatorum, aliorumque.

Hoc pacto concipere possumus, vt videtur, satis commode notionem & mechanicam falsorum, præter communia illis cum acidis aliisque. Facile etiam inde efficitur, in quibus particula salinæ eminent præ terreis, vel puriores, subtiliores, respectiue etiam grossiores sunt, magis vel minus habere acrimoniam, & aliud præ alio hinc eligi. Adde, nec nudas aliquas esse qualitates, sed gustabiles & tactiles ita configuratas, vt organum gustatus proprium, & commune tactus, quamuis diuerso gradu & mansione, afficere queant.

Quamobrem etiam affectiones & phænomena quædam alia comitantia salsa & signantia, vel signata illustrantia, libere operæ fuerit pretium. Sic

I. *Salsa sulphur seorsim sub se condunt, & iunctum habent.* Testatur id aqua marina, quæ noctu concussu fluctuum scintillas de se spargit, quæ ad incendia nauium extinguenda tantum abest vt impendi & affundi queat vtiliter, vt potius flammam augeat, & promoueat magis. Testatur idem odor etiam in salinis, late diffusus per vicinum aerem,

aerem, ova cocta in illarum muria flauo colore tincta; testatur oleum salis flauum, & aliquando viridescens paulo, imo spiritus salis striatus, quae strix oleosis seu ramosis debentur particulis, fluorem simul indeptis. Demonstrat *εγχεσησ* sua idem tinctura & arcanum tartari, e sale eiusdem parata; confirmat spiritus nitri cum fulgore rutilans, indeque paratus cum creta phosphorus aethereus; color item caeruleus cinerum clauellatorum, sal ammoniacum cum bolo alba propulsum ex retorta, ubi colorem flavescentem induit, & plura alia phaenomena his congrua.

2. *Salsa inuerti possunt, ac enervari, vt uocga inspida euadant ac inertia.* Pollent salia ac salsa hinc oriunda & dicta suis solubilibus & acuminatis quoque simul particulis, quibus saporem praestant & efficiunt; his vero obtusis & solubilitas & sapor omnis perit, vt eo exui possint, & exuta plane reddantur & sint *αυαλα, insulsa*, sine sale. Vel solus ignis, destructor principiorum illorum, ad hoc experimentum sufficit, si crebrius euaporentur, soluantur iterum, iterumque euaporentur. Valet id de alcalibus quoque, eodem pacto tractatis, vt tandem penitus atque penitus vertantur in primam suam materiam, terram, inquam, ex qua ortum suum agnoscebant salia, foetus terrae. Tacemus nitrum quoque in sua elementa dirimi facile posse, vt aufugiat sulphur & acidum volatile, in fundo remaneat sal alcalicum. Adeoque

3. *Salsa partibus terreis pollent, & sulphureis, certa proportione & modulo, ab utrisque modificata.* Vt hinc distingui possint non modo a dulcibus, inprimis saccharo, quod affinitatem non exiguam habet cum salibus essentialibus, ab amaris, ab acidis, ab oleosis, aliisque saporibus quibuscunque; verum etiam a congeneribus, sal commune a nitro, a sale ammoniaco, ab alcalibus. Ex quo efficitur, quam accuratus in distinguendis etiam hisce minutis sit sensus gustatus,

status, & quam subtili mechanica etiam sapida, & ex his non infima falsa, gaudeant.

4. *Salsa miscetur amicabiliter cum acidis, & alcalibus, alcalia vero cum acidis effervescent.* Miscentur & coeunt, admissa, si non vt similia, attamen vt neutra & media. Sic sal commune, ammoniacum, nitrum, miscentur cum aceto simplici, & destillato, cum spiritu salis, vitrioli, nitri; quin eadem acida acuunt, roborantque magis, exemplo aquæ regię, vt spicula reddantur magis rigida, ac rosua, & ingressum inueniant prius denegatum, exemplo solutionum auri. Illud vero alcalibus non datum est, quæ acidis sunt e diametro contraria, imo hostica potius, vt hæc illis quoque, in confictum venientia, si coeant, separata, & sine intermedio sulphuris vinculo, vt hoc illic ligata etiam in ipsis falsis combinata visuntur.

5. *Salia non agunt nisi soluta.* Est quidem hæc generalis regula, & ad omnia salia, & sulphura quoque ipsa, ac specialia determinate agentia alia, vt purgantia, applicanda; seorsim vero de falsis quoque valet. Non agunt, vel gustatum afficiunt, in limine statim assumpta, nisi soluta explicent & diffundant suas *diversitates & argentitas*, in villis linguæ nerueis. Et promptissime ac efficaciter agunt, quandoquidem prompte solvuntur. Hinc in assumendis salibus commodum est, prius illa in vehiculo debito solvere, vt in febribus, & alias. Nec agunt aliis casibus, etiam per mechanicam, extra corpus & in corpore, externe & interne, nisi diducta & soluta, seu extraneo liquore, seu proprio ipsius corporis.

6. *Salia, imprimis falsa & sub his militancia alcalia, solvuntur optime aqueis.* Hæc enim facillime in poros illorum aditum sortiuntur, eademque in suos inuitant & recipiunt. Et sane falsa adeo passivæ se habent, vt consistentiam suam perdant, vel abscondant in aqueis, & vicissim sunt velut

C

magnes

magnes humidi aerei. Vtroque nomine defendenda sunt ab aere, praesertim humido, ut solidam formam retineant; sin secus fiat, in deliquium abeunt, liquantur, & pristinam consistentiam cum liquida permutant. Idem quoque fit in corpore, ubi prompte concedunt in lympham salsa, & in ore statim, intime soluta, & in corpore reliquo, evidenterisime vero in vrina. Firmiora inter hæc sunt ammoniacalia, respectiue, hinc & nitrosa, facilius soluuntur salsa, *κατ' ἐξοχῶν*, ut sal commune, omnium facillime vero alcalia, præterquam magis terrea & crystallifata.

7. *Salia liquefcunt in humido, concrefcunt in ficco, funduntur in igne.* Fluit hoc ex dictis: quamuis enim terram habeant pro fundamento consistentiæ suæ solidæ, illa enim est primum siccum; est tamen ita pauca, porosa, ducta & tenuata, ut mox in aqua soluatür & dispareat, sensus quasi fugiens. Salia enim, & falsa quoque hinc, illam in fluorem talem redigunt, ut sicut cera ad ignem, ita hæc liquefcant in aqueo. Hoc vero iterum abacto, euecto & euaporato, per ignem, vel calorem solare, redduntur sibi particulae, & maximam partem sicca forma, vel crystallina, pro euaporandi gradu & modo diuerso, iterum concrefcunt, illic spiculis confusis, hic distincte & ordinate locatis magis. Videas etiam fluorem genuinum indepta, & falsa in spiritum acidum sic versa, iterum concrefcere in dicto *ἀμβρωστέ* oleo, v. g. salis. Habent tamen & olea per deliquium, & lixiuia alia, ut nitri quoque ipsius, aliquid in se tandem minus coagulabile, ob sulphuris præsentiam & concentrationem maiorem.

8. *Salsa non putrescunt, vel corrumpuntur facile, nec gelascunt saturnam.* Το ἀμυργὸν ἀσυνῆς Ἐνεκδολωτον, *salsum nullam putredinem, nullam alterationem recipere potest.* Non putrescunt, quia magis homogœnea sibi, nec sulphur vel plurimum habent, vel, quod possident, æque resolui patiuntur.

tur. Non corrumpuntur, quin corruptioni etiam suo loco aduersantur; modo prædominium obtineant. Non gèlantur etiam, licet id cum grano salis fit intelligendum. Enimuero videmus & plantas sale volatili sætas non minus hyemale frigus sustinere, exemplo nasturtii hyberni, quam sulphuris balsamo ab eodem defensas & tutas. Nec mare magis salsum glaciatur, quod tamen de mari boreali & glaciali hinc dicto minus valet, quin quoad superficiem vel integros montes quasi illic glaciei congestos videas. Vicissim nitrum glaciei fabricæ plurimum obstetricatur; satis est salsa fluida, saturata & concentrata esse exemplo, seu alcalia, seu media & proprie dicta, seu volatilia, seu fixa, vt ipsa quoque acida; in hæc enim aeris illa strictura ius non inuenit.

9. *Salsa omnia habent etiam in se acrimoniam, sed mediam, intendi tamen magis aptam natam.* Commune id est phænomenon omnium salium, quod particulas habeant pungentes quoque & acres, sed salsa minus eminentes, ob acidas & alcalicas particulas magis sese etiam in hoc librantes, quod de sale communi, & aliis verum est præcipue, ob particulas alias interstinctas, & illas modificantes. Hinc accepta sunt salsa saponi, & ori grata, quod sali communi πικρῶτος & principaliter competit, quod de alcalibus & aliis minus valet. Hinc acui possunt, vt & acria magis & corrosiua euadant, siue acidum separatim concentratur, vt in spiritibus acidis, seu concumulentur magis spicula, vt calcis viuz additione acuitur lixiuium saponariorum, ne alia repetamus.

10. *Salsa crassam & ponderosam magis reddunt tam aquam, quam mixta quoque.* Το ἀλμυρὸν βαρὺ φύσει, salsum natura ponderosum, quia poros vacuos liquidorum intime opplet, densatque & excludit quasi. Leuiora aquæ fluuiatiles præ marina, vel salsa alia quacunque; hinc naues ex mari in

Albim vectæ aliud spatium in demergendo occupant, quam ex hoc in illud. Hinc libellæ seu instrumenta ex ligno, succino, vel vitro potius ipso, ad probandum aquarum pondus, idem ad oculum demonstrant. Hinc virinz pondus, iam a *Coo* memoratum, in salis copia agnoscit fundamentum, vel sola experti manu æstimandum.

11. *Salsa sitim causant, sedant nitrosa citatam.* Prius in quotidiana vita & experientia verissimum est, nam a salitis, halebibus comestis, aliisque similibus, stimulus ab bibendum additur, lympa in ventriculo partim siccata quasi, partim inæquali, & amice tamen, reddita, vnde sensus archæi seu naturæ ad diluendum illud inuitat, & potum suggereri desiderat. Nitrosa vero, cum in iis acidum præcipuas partes teneat, dilatant & exæquant magis poros, vt falsa proprie talia aliquatenus corrugant, vnde refrigerant quoque, & calorem contemperant. Medio modo se gerunt, alcalia, vtraque minori respectiue dosi assumi solita, si ad falsa salina seu muriatica fiat comparatio.

12. *Ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις ἐκ μίξεως ἢ ὑψέσις, ἐν ἄλλοις ὡς ἐρ εἶ ἀφαίρεστος ἢ χωρισμῶ.* *Aliorum generatio ex mixtione, aliorum ex ablatione & secretione.* Liceat hoc ad salium ὑψέσιν applicare, vt res ipsa exposcit. Mirum enim est, quomodo in hoc consentiant cum Chemicis Philosophi summi ac primates, *Plato, Aristoteles & Theophrastus*, imo cum natura ipsa. Enimvero, quod superioribus addi, vel inde repeti meretur, alia salia sunt concreta, per se & cum aliis principiis constitutiuis materialibus, alia sunt separata. Concreta ipsa sibi relicta laudari queunt sal commune, nitrum, & ipsa falsa in mixtis extantia: separata vel via humida, vel sicca, vt alcalia.

Minus enim alio modo hæc per ignem emergentia dici possunt ac debent commode, quam per *Διέκρισιν*, euocatis & destructis aqueis, sulphureis, volatilibus, mercurialibus,

libus, destructa sic integra compage, vnde e cineribus aquea affusa deriuant in se illas particulas solubiles, quas salia alcalia vocamus. Hæc ipsa hypothesis maiestati diuinæ longe conuenientior, & ad philosophandum longe aptior est, quam alia quæcunque.

Neque enim alcalia poterant æque vel debebant nuda haberi, facillime sic annihilanda, nec ferentia aeris iniurias, nedum aquæ, vnde defensoribus aliis opus habebant. Neque tamen hinc neganda, quod nulla penitus dentur a natura, cum ante oculos sint sola euaporatione demonstranda alcalia fixa in thermis Carolinis, volatilia vero cum igne & citra ignem, in plantis, in sale ammoniaco natiuo, ex vrina ipsa obtinenda.

Vti vero plura alia huc referri possent, si singulari specialius excutere esset animus, ita illud saltim addemus:

13. quod *salia asperant, nec sunt inflammabilia*; oleis & oleosis in hoc contraria. Asperant, quia particulas habent magis inæquales & acuminatas, quamuis non adeo rigidas, acres & acutas; vnde oleorum quidem nomine *αἰθέρις* veniunt communiter, reuera tamen distinctas plane ab illis obtinent virtutes. Adde nec *Φλογιστὰ* sunt, eo ipso quoque ab oleosis, sulphureis, proprie dictis, distincta. Hinc quamuis in nitro insit aliquid sulphurei, *Φλογιστὸν*, ipsum tamen in se reuera non est inflammabile, sensu teste. Neque enim candelæ accensæ ad motum ardet, discontinuatione vero & absorptione accedente, vt carbonibus, vel sale ammoniaco, mox ignem concipere ambabus largiendum est manibus, ipsam vero sal commune igni immisissum *ἐξάλλε* exilit & crepitat; ob partes aqueas admixtas ægre dimissas, vnde decrepitarum quoque in vsum venit. Alcalia vero fixa ignem ferunt. Et hæc de origine & phænomenis saliorum pro nostro scopo sufficiant.

CAPVT II.

DE

Salsorum vsu.

Sole & sale, necessario elemento, vt Plinius vocat, nihil vtilius esse, vulgata est parcermia. Ea vero vt latius longe patet, ita ad salsa accommodari omni iure potest. Salsa *διναμικὴ ἔχουσι κοινῶς πλεονέχουσαν*, vires habent in genere plurimi vsus. Salsa sunt vtilissima pro vsu medico, tanquam præcipuo, culinario & mechanico, quem lustrare hinc & laudare iam aggredimur. Vix melius hoc poterimus præstare, quam si artis proceres sequamur primos, per tot secula comprobante asserta eorundem experientia, & seorsim *Coum, Pergamenum, Dioscoridem*, neglectos vulgo & vix inspectos, licet hæreditatem nobis legauerint amplissimam.

Primus vsus assignari potest iuxta primarum qualitatum actiuarum ordinem, *calesfaciens*. *τὰ ἀλικά θερμαίνουσι πέφυκε*, *salsa calefacere solent*, elogio Hippocratis l. 2. de diet. c. 33. t. 3. Calefaciunt, quia spiritus motores & sanguinis balsamum non refrenant, sed potius in motum citant etiam suo modo. Calefaciunt interius assumpta, secus ac nitrosa, hac in parte exempta, & refrigerantia potius, quia sulphur rarefactum deprimunt & diffiant magis. Calefaciunt exterius, si cuti intertriginosa indantur, ob mortificationem, seu asperitudinem particularum inæqualium, alia tamen magis, alia minus: id quod ipsis quoque nitrosis & acidis est commune. Et hac etiam calefaciendi virtute, temperatiora quam amaricantia, se non vno vsu speciali commendant, seu vt alimentosa æstimentur, seu medicamentosa seorsim, vti calori & fermento ventriculi sal commune fauet, de quo mox. Referrī huc potest illud Plinii l. 31. N. H. c. 9. falsi naturam per se igneam esse.

2. *Salsa siccant*; non solum ob actiuam prædominantem

tem qualitatem, sed etiam sua natura. Siccant actu, in sicco magis sibi relicta, actuali calore imprimis sociata, in fluido prompte solubilia, idque imbibentia facile. Siccant potentia, exacuentia lympham, seu humidum vitale, sanguinem & serum. Hinc salitæ carnes plus siccant, quam recentes, teste Galeno l. 5. de sanit. tuend. c. 8. qui & 4. apbor. comm. 13. cibos humectantes recte vocat, inter alia, non falsos. Hinc siccant itidem non minus externe, quam interne, quod sub aliis comitatis præstant viribus, etiam ipsa simul actu humida.

3. *Salsa vim habent συσπικίν τε καὶ σμηκτικῶν, adstringendi & abstergendæ.* Notanter hæc coniunguntur, vt modus vtriusque, seu medium clareat intimius, q. d. adstringendo abstergunt, & abstergendo adstringunt. Enimvero falsa non sunt pure & absolute styptica, sed secundum quid, & comitate, in sensu magis composito, quam diuiso, *συσπικινόν τι ἀμυδρόν, adstringens quid leue & vix apparens præ se ferentia.* Adeoque falsa simul sunt, fibras v. g. roborantia, quatenus siccant, & certis sic castibus, nominatim quando simul abstergendum est, vt in affectibus ventriculi pituitosis, in vomitu, in scabie, & sic porro. *Σμηκτικὴ* abstersiua vis hodie eleganter audit saponaria; falsa eluunt, abstergunt pituitosas sordes, intestina. Abstergunt vulnera, & roborant, experimento vulgato, recenti vulnere imponendo panem masticatum, cum sale & tela araneorum. Abstergunt eadem via humida, vt eluuntur *Ὀπορῆσις* cum vrina vulnera. Abstergunt vlcera & roborant, exemplo laudatissimæ aquæ calcis viuæ, simplicis & mercurialis, venerea & alia.

4. *Salsa sunt δροκαταρκτηκὰ, expurgantia, in genere & specie.* In genere expurgant abstersiua sua virtute, quæ coiere, quæ collecta sunt, & exterminanda in hac vel illa parte, excrescentias, humiditas, laxas, luxuriantes carnes; in specie vero τὰ ἀλμηρὰ διαχωρῆσθαι, *salsa secedunt*, verbis *Cōis* l. de

l. de affect. c. 49. t. 7. seu, vt alibi loquitur, τὰ ἀλμυρὰ ἑσπε-
 ρωρητικά, ἢ ὅσα τῶν τοιούτων πλεῖστον ἔχουσι, *salsa aluum subducunt,*
 & quaecunque horum talium plurimum habent, *l. de loc. in hom. c. 56.*
 s. 1. Et faciunt id Ἰπικῶς leniter, blande.

Præstant id ex alimentosis oleracea omnia, aluum la-
 xantia, & idem beneficii quoque simul habet sal commune:
 ex medicamentosis reliqua, qualia quidem sunt omnia ex
 singulis ordinibus. Sic tinctura tartari hoc nomine alui
 segnitiam corrigit, sic tartarus resolutus, tartarus vitriola-
 tus, arcanum tartari ipsum huc pertinet. Sic arcanum
 duplicatum largiori paulo dosi etiam laxare fortius aluum vi-
 sum. Sic eadem hæc laudata, & salia alcalia quoque com-
 mode hinc miscentur & propinantur cum purgantibus.

Stimulant enim salsa & detergunt, vnde & in clysteri-
 bus & suppositoriis vltimatissime præscribuntur, adeoque ad-
 stringentibus proprie dictis sunt opposita. Sic iamdudum
Hippocrates pro crassioribus & humidioribus commendat ἀλ-
 μυρόπυρον καταλύσματα, *clysteres saliores l. de Salubri diet.*
c. 6. t. 1. Sic nitrum antimoniatum, sal commune, borax
 ipsa pro partu facilitando, clysteribus loco stimuli induntur,
 vbi id opus est. Imo vel ex ipsa aqua calida & sale com-
 muni paratus sæpe aliis omnibus contra aluum expedit
 contumacem, quo de *Mysichius in Arment. chim.* legi me-
 retur.

5. Non minus τὰ ἀλμυρὰ διυρητικά, *salsa sunt diuretica,*
 & per vrinam prompte fecedunt. Sal enim est primum
 diureticum, ac vtroque & alcali & acido foetum renum ela-
 teri addit stimulum, lympham acuit, & fluxilem reddit,
 vt tanto promptius percoletur per filtrum pororum glando-
 sorum & capillarum lymphaticorum, seu vrinariorum.
 Neque tamen vel potentius pellunt, vt oleosa calida diu-
 retica, neque solum fluorem conferunt, vt aquea, sed ho-
 rum vehiculum indepta medium tenent modum, & expe-
 diunt

diunt sic naturæ debitum munus. Hinc vrina ipsa falsa sui excretionem naturalem apparare apta satis est: hinc in ischuria, in vrinæ mucilagine, in vesicæ & renum archei torpore, falsa & interius, & in clysteribus applicata, & aliis modis commendantur merito.

Affinis huic est 6. vsus congener & symbolicus, quod falsa vim habent Δεχτυκω, fundendi & dissipandi, quin & aperiendi ac referandi. Fundunt lympham torpidam & minus mobilem, vt quietem exuat; fundunt coagula pituitosa, gelatinosa, bilem viscidam, torpidamque; fundunt humores tartareos in coagula abituros facile. Hinc proficit, decenter adhibita, in scorbuto, in cachexia, in hydropticis. Valet de his falsis illud Hippocraticum l. de aff. c. 59. τ. 15. (α διαρηκτικὰ θερμανόμενα ἐν τῇ κοιλίῃ, θερμαίνονται περὶ ταχὺ, καὶ μαλαίνονται, καὶ τὴν Διὰ τὸ ταχέως παρέχει. Diuretica in ventre calefacta, calefunt autem cito, & marcescunt, & liquescunt, & ob hoc secessum citum exhibent.

Habent vero & vim 7. καταστυκω, cohibendi, reprimendi & sistendi, quod de vsu topico externo magis valet, vnde in psora & scabie abstergentibus miscentur, excrefcientias in ipsis oculis reprimunt, & pterygia consumunt, prouide adhibita. Cohibent, per dicta, accessione terreorum & aqueorum, vt instar omnium facit aqua calcis viuz, lapis medicamentoſus Crollii, aqua mercurialis dicta; aliquando & cum oleosis, & vnguinosis ipsis, vti oleum tartari per deliquium cum oleo arillorum sambuci remixtum, in scabie. Cohibent ergo abstergendo & detergendo, cohibent siccando consequenter & corrigendo quasi. Neque absonum est, etiam quæ tenuium sunt partium, quæ acria visa, cohibere & reprimere, quod exemplo aceti notum est, pro vsu & statu diuerso. Cohibent pruritus quoque cum eodem oleo & aceto, quæ omnia fusius Dioscorides recenset, quem sequi & πῶδα nulli dubitamus.

D

Hinc

Hinc 8. memorabimus vsum & vim ἰχθυοτικῶν, attenuan-
 tem. Non incongrue Couis τὰ λεπτὰ καὶ ἀλυνεῖ, tenuia
 & salsa coniungit; reuera enim salsa, qua talia, tenuitate
 particularum, penetrandiq; virtute pollent. Et alibi οἱ ἰχθυοί,
 αἰ, ἐνεχθῶσι καὶ ἰχθυοῦσι, salsamenta sicant & attenuant, l. 1.
 de diet. c. 19. t. 30. Attenuant, quia fundunt, & disiciunt,
 partes coagulabiles, vt easdem in compingendo cum ter-
 reis & grossioribus iuuant. Attenuant interne, vnde obe-
 sitati auertendæ & suo loco velificantur, statui oleoso san-
 guinis & lymphæ disiciendo apta. Notauit hanc virtutem
 diureticorum fuforiam non solum *Helmontius*, sed etiam
Theophrastus Eresius, qui refert ab helleboro albo inter vites
 nato vinum adeo reddi diureticum, vt omnino, qui bibant,
 graciles reddantur, l. 9. *Hist. Pl. c. 11. p. m. 181.* Ex eodem et-
 iam caractere illustratur vis iam laudata fuforia, siue vt
 fignum, siue vt causa consideretur. Idem etiam valet de
 vfu externo, quem alio simili obfignabimus. Enimvero
 Salsa 9. digerunt, dissipant, paregorica sunt. Digerunt &
 dissipant subsistentes, collectos & tendentes humores, dige-
 runt & resoluunt. Quis nescit, sal commune, etiam solum,
 in sacculos reconditum & calefactum digerere & dissipare,
 dolores tonsillarum, dolores dentium inchoantes, & des-
 nentes? Sacculus paregoricus ἰχθυοῦσι, nullibi non
 habendus ex tempore, laudari meretur ex floribus chamo-
 millæ, semine lini, carui, fursuribus, & sale communi, faci-
 le accessione plurium ingredientium roborandus; siue so-
 lus calide administratur, cum interpunctione, repetendo
 sicco foru; siue præmisso & socio oleo paregorico, non mi-
 nus insigni, ex oleo hyoscyami vero, expresso, limpido,
 petroleo albo, anisi, carui, iuniperi. Sal omnibus pondus
 addit suo loco, in doloribus pleuriticis, ventriculi, abdo-
 minis, lumborum, colicis, nephriticis, hystericis, hydropi-
 cis, scorbuticis,

Hinc

Hinc & lac prohibent salſa, elogio Galeni, & vel ſolum ſal commune cum ſaluia & croco præbet amuletum compendioſum, digerendi, reſoluendi & attenuandi virtute. Hinc vrina, Helmontiano experimento, dolores arthriticos & podagricos ſolatur, vel eius potius loco ſpiritus ſalis ammoniaci vrinoſus volatilis, lumbricorum, cornu cerui, per ſe, & cum ſpiritu cochleariæ, formicarum, aliisque mixtus.

Tacemus tumores glandularum alios, qui niſi hoc pacto tractentur, sæpenumero in ſcirrhum degenerant, diuturnum & rebelle malum, & ægro & medico moleſtiſſimum. Mittimus nitrum anodynum, temperandi & fundendi virtute in doloribus capitis, loco epithematis cum aliis applicatum, commodiſſimum; imo & forma ſicca, in hemicrania & alias, non incongrue & ſine ſucceſſu applicatum. Sic & plantis pedum tumentibus applicantur epithemata ſicca, & vuida, cum ſale communi remiſcendo ſummitates abſinthii, & vinum, ne vulgatiſſimum frontale, ex bacis iuniperi, medulla panis, ſale communi, ſemine carui, memoremus; in doloribus capitis ſolemniter approbatum.

Seorſim etiam diſſipant & reprimunt in ambuſtis primi gradus, ad tollendum *ἐμπύρεσμα*, ab igne actuali externo illatum, quin & a frigore in pernionibus eiusdem commatis. Apponitur eo nomine vtiliter ſal tam ſolum, quam cum cepis contuſis remixtum, vnde calor dimouetur, & animantur fibrillæ ad promouendum circulum, defenduntur eadem, ne obſtruantur pori, & ſpicula inſixa ſic eneruantur.

Hæc vt recepta fatiſ ſunt, ita 10. *ſalſa putredini reſiſtunt*, quandoquidem aqueas particulas abſorbent, vigorant, ſulphur baſſamicum defendunt, reſolutionem auertunt, ſiccant, & aerem corruptorem non admittunt. Condiunt vno verbo, & actiuitate ſua tutantur principia mixtorum. Speciatiim huc pertinent muriata quæuis, quæ partim aptantur magis ad vſum, macerantur, & fermentationem ſubeunt

utilem; partim conferuantur, quod exemplo vegetabilium fructuumque variorum, brassicæ muriatæ, cucumerum, cūlinis familiarissimum est, & animalium, exemplo carniū muriatarum, & piscium. Vtrobique subeunt poros salsa, & interstinguunt quasi, ne concipi corruptelā queat, facta simul compressione, & accessus aeris externi prohibitionē.

Notabile hoc loco est de nitro, quod, in condituræ partem veniens, carnes non albidas, vt communiter fit a sale culinario, sed eleganter rubellas reddit, quod particularum salinarum tum inter se, tum cum sulphureis & subiecti condientis, & obiecti condiendi mixturæ debetur. Plures enim obinet sulphureas, plures alcalicas, cæteras modificantes, quæ minus obtundunt sulphureas γλιχράς carniū miculas, sed exaltant potius. His vero falsis elutriatis aptantur hinc per coctionem magis, conferuatæ in sua integritate, vt recentes magis æmulentur.

Neque hæc condiendi vis etiam aliis falsis deneganda est, (vt taceamus & acida id præstare suo loco), sed alio, quam alimentario fine: neque enim alia, præter sal commune, illi apta sunt, seu gratiam spectes, seu vsum & miscelæ rationem. Videas hinc cum lixiuio saponariorum, vel aliis emollitos pisces arefactos noxios fuisse in esu, & morbos citasse. Quin ipsa aqua calcis viuz acquirat a sale alcalino terreo vim conferuandi secum recondita quoque.

Si tamen fateri volumus quod res est, salsa putredini resistunt quidem non leuiter, at tamen ob qualitates quasdam socias, acridinem inprimis & diffuendi facilitatem, non nisi incomplete, & imperfecte id præstant. Hinc condire quidem, si ita distinguere licet, minus balsamare, mumificare, & sic complete illibata seruire ac tueri concedita sibi norunt eadem. Id enim proprium potius est vni soli sulphuri balsamico, molli, fluido, vel sicco quoque. Salsum enim, ipso sapore & Eresio teste, δηρτικόν, κρηξήριον, κόνις

ἄδυ, morsicans & siccans est, vnde sensim sensimque mace-
rat & concepit fibrillas, quod contrarium est consistentiæ,
atque hinc balsamationi, id quod etiam alium vsus sug-
gerit delibandum, & quod falsa sint *σπυροδόνων ἐφελκτικά*,
putredini resistant, cum grano salis est intelligendum. Tem-
porarium id est magis, quam ætatem ferens, magis fere priua-
tiue, quam positiue. Neque reuera hinc corpora defuncta
ita a putrescendo vindicant, vt durent ita per secula.

Salsa enim 11. *vim habent quoque ἐξαγαθικῶν, aspernan-
tem, rosuam, vrentem*. Ob particulas enim inæquales, hi-
spidas, acres, infigunt se poris fibrillarum cutanearum, ab-
radunt cuticulam, discerpunt fibrillas, soluta domestico li-
quore, & ipsam *ὕνεσσαν* particularem, qua penetrarunt, in-
ferunt. Faciunt hoc diuerso gradu, non promiscue, ro-
borata inprimis & vnita, seu cuspidata magis, vt instar
omnium lapidis corrosiuus, ex lixiuio saponariorum lauda-
to euaporatione consiens, quod constituunt cineres arbo-
rum, fagi, quercus cum primis, & calx viua. Hæc ipsa ve-
ro etiam per se id partibus delicatioribus præstat, vt oculo
iniecta coecitatem intulerit, ex nostra obseruatione; i-
pse etiam spiritus salis ammoniaci fortior, primus, linguæ
statim escharam inducit, separata cuticula. Vsum hinc
habent in fonticulis excitandis maxime notum, per escharam
nigricantem, mediantibus digestiuis hinc sensim liberandam,
donec vlcus fiat medicum, ad deplendum ichorem
morbificum.

Salsa 12. *diuersa diuersas vires & vsus obtinent*. Amplis-
simus se offert campus, si vel de sale communi, vel de
nitro, de sale ammoniaco, de salibus alcalibus fixis & vo-
latilibus, agere velimus, quorum singula specialem merentur
ἐξήγησιν, pro nostro scopo non nisi strictioribus cancel-
lis falsedine in communi delibanda. Pollent enim & hæc
viribus communibus & propriis, temere inter se non con-
fundendis.

Sic, vt quædam saltim attingamus, sal commune est magis stomachicum, cibis apparandis, condiendisque aptissimum, appetitum inuitans, solidi & humidi, cruditatem arcens, fermentum ventriculi acuens, calorem iuuans, promouens *ὀγκεισιν, ἀλεγεισιν*, seu ipsam potius ingestionem, digestionem, & egestionem. Hinc illud vulgatum: non sapit esca bene, quæ datur absque sale. Est sal non solum condimentum, sed & corrigens viscidorum, frigidiorum, modo corrigentium more detur, nec excedat, vel deficiat. Est aphrodisiacum quoque simul.

Illam vero nec de nitrosis, nec de alcalibus afferere licet. Nitrosa enim ventriculi robur minus respiciunt, & laxant potius, ac refrigerant; alcalia acidum absorbent, in fixiori conuenientia, largiori paulo vsu idem destruentia & eneruantia; vnde minus sunt stomachica, & ipsa tamen vtilissima medicamenta, modo recte vtentem inuenerint.

Omittimus hinc vsus alios plures, vt quando macerationi, extractioni, solutioni, fermentationi, ebullitionis excessui, & distemperationi, acidi extinctioni, & liberationi particularum vrinosarum volatilium, in quampluribus operationibus chemicis, cineres, cineres clauellati, sal commune, caput mortuum eiusdem, a spiritu salis residuum, sal tartari, caput mortuum spiritus salis ammoniaci, & alia salia essentialia alcalia, superius iam laudata, impendi soleant, alibi latius recensenda.

CAPVT III.

DE

Noxa & Abusu salforum.

Vo actiuus medicamentum quoduis, eo magis etiam vt prodesse, ita nocere potest, si excedat, si indebite vsurpetur, citra circumstantiarum, subiecti, morbo-

morborum, humorum & aliorum considerationem accuratam.

Sic in genere corrigentium & condimentorum minor debet esse quantitas etiam in ciborum classe; si enim secus fiat, prædominium sortita tantum abest, vt corpori fœnerent vsum, vt potius ad morbos disponant non vno modo. Enimuero, vt in ordinem paulo hæc redigamus,

(1.) *Salsa non nutriunt.* "Ατρεφόν ηςι ὡς περ ἀληγιον τὸ ἀλμυρὸν. Salsum nullam alimoniam, nullam quasi generationem præstare potest. Requiritur enim alimentum in qualitate, substantia, & effectu dulce, idque aqueo-sulphureum, exemplo chyli, sanguinis & lymphæ bonæ notæ, aquæ pluuiæ & fimi, aliorumque. Salsa verò quamuis ciborum sint accessoria, ipsiusque chyli euolutioni, & exaltationi velificentur; debent tamen esse in subdominio, subiugata, refracta & retusa, ac separabilia, tum a priori, in ipsis assumptis, tum a posteriori, in digestis, coctis & alteratis, assimilandis.

Non ergo conueniunt, vbi opus est analepticis, reparandus defectus alimenti, in lactis & nutrimenti carentia, vbi opus σπιτισ ἀνάλησις, *cibus non salsis*, hi enim γλιχρότητι sunt contrarii. Hinc cum omne olus sit imbecillissima, alimenti materia, facile colligi potest, quid de olere maritimo falso, halimo, quid de atriplici falso & similibus expectandum sit.

(2.) *Salsa sunt morbifica;* si alterutro modo exuperent in corpore, in massa sanguinea, seu assumptorum culpa, seu viscerum, largius genita, producta, accumulata, in omnibus ventribus, & culinis, in toto corpore facile lædunt, & morbos cient. Præstant hoc & sibi relicta, Διχλωροσιν passa, euecta plus iusto, & varie immutata, prout vel acidum vel alcalicum cum iis abundat. Et hic vero cogimur, ob instituti rationem, breues esse, & in thesi quasi acqui-

quiescere. Longum enim foret, sal, vt principium morborum excutere. Satis sit, falsum, nitrosum, muriaticum, ne plura addamus, iamdudum in pathologia Hippocratica celebrata esse, & fundamenta in re habere, totoque die, occurrere in praxi. Ausim dicere, mereri in scholis medicis statuminari cacochymiam falsam, quæ in vlcibus, scabie, ægilope, hydrope, phthisi, hæmoptysi & aliis occurrit, ipsis sensibus. Non possumus tamen, quin seorsim statuamus, aliis missis pluribus, non raro

(3.) *Salsa esse scorbutica*, seu scorbutum etiam suo loco maxime generare, constituere & fouere. Sane, si attendamus scorbutum velut in sua sede, circa mare Balthicum, quæ assignatur communiter, (quamuis latius pateat omnino, nec tam strictis cancellis contineri amet,) non vna, laudari potest huius rei ratio.

Confert huc plurimum aer frigidus, crassus, densus, vliginosus, libertate ætheris minus conspicua; laudandæ sunt aquæ falsuginosæ, plus minus, quales etiam alibi sunt lacustres, palustres, & in navigationibus sæpe corruptæ, putridæ, verminosæ; memorandus piscium esus largior & frequentior, vt & muriatorum, grossiorum, infumatorum, exicatorum vsus; non omittendæ dulcium ad naueam, fere illecebræ; primas tamen tenent falsa, quæ alterare sanguinem, deturpare lympham, modo figere humores & spiritus, modo citatius mouere consueta, & putrilaginem ipsam lymphæ promouentia.

Hæc omnia vero etiam apud nos & vbiuis locorum in abusum cedere solent, consimili errore dietæ, copia salitorum, & dictorum, pro palati, vel cuiusuis vtendi genio ac consuetudine, per se, vel cum aliis assumi solitorum, vt morbi tartarei potissimum ex hoc fonte capiant suum incrementum, augmentum & complementum.

(4.) *Nocua sunt salsa in temperie & affectibus calidis.* Facilius

cilius damnum inde sentiunt calidi, quam frigidi. Ponendum enim est in falsis quoque, more aliorum, peccari posse in defectu, & excessu. Defectus sufficientis salis ac condituræ pituitam facile generat, viscedine non satis remota, sed in corpus resultante; frequentior vero paulo est excessus. Et hoc itaque lædi possunt & solent magis natura calidi, & lymphæ biliosiori ac falsiori sæti. Notabilis est observatio Galeni l. de viâ. rat. in acut. comm. 4. t. 3. nonnullos ob falsamentorum, falsarumque carniùm, atque aliorum quorundam falsorum vsum immoderatum causo fuisse correptos. Et hinc in tertianis quoque oportet abstinere non solum a melle, & sinapi, sed & falsis atque omnibus acribus; teste eodem l. de art. cumt. ad Glauc. c. 9. Confirmat idem diuinus senex l. de viâ. Acut. c. 34. t. 15. in febre ardente, inquit, nihil falsum, nec acre exhibeto, neque enim fufferet. Idem valet de inflammationibus quibusuis grauioribus, pulmonum, vteri, capitis, oculorum &c.

Noceat porro (5.) *salsa siccioribus*, seu temperamento natiuo, seu ascititio. Nunquam iis excedendum, etiam in sanis, licet non statim noxa præsto sit, & sese exerat ἐπαινωφόρη. Speciatim vero humidioribus, phlegmaticis, obesis, minus obfunt, magis siccioribus, & in genere, vbi sanguis & lymphæ falsedine iam dum, seu cacochymia falsa, scatent, quia tale adiditum tali reddit illud magis tale. Lymphæ primum est humidum, humido nutrimur, quo magis vero falsa fit eadem, eo magis roridam, blandam suam humiditatem exuit perditque. Et hæc ratio quoque est marasmi senilis, vigiliarum, strangurix, catarrhorum, tussis, pruritus, scabiei, aliorumque morborum senilium, scatente magis falsedine lymphæ, & sensim effecta reddita: vnde in his omnibus quoque affectibus *salsa cauenda sunt*.

Non minus *salsa* (6.) *pectori, thoraci, pulmonibus, eorumque bronchiis, aduersa sunt*. Cum enim viscus hoc fit aliis omnibus contra aereum, roridum, humidum, & delicatis membraneis vesiculis constans, velut spongia follicosa, nullibi fere magis falso lymphæ tam euidenter officit, quam in hoc eiusdem spiracu-

DISSERTATIO MEDICA

raculo, ac cute. Hinc nocent & in sputo cruento, vulneribus pulmonum, teste *Coo l. 2. de morb. c. 51. r. 77.* & phthisi ipsa, maxime ἐπιλυεῖς ἢ σφοδρὰ φοιτᾷ ἀλμη, cum ad os saluginosus humor influit. Neque in hoc imitandus idem, qui siquidem æger sine febris sit, πὰ ἀλυγὰ ὡς πὸ λίστα salsa quam maxime commendat, ut nec in eo, quod licet in principio, helleborum concedat; *l. c. c. 46.* Ob hanc quoque causam nitrosa in hæmoptysi, utut alias in hæmorrhagiis aliis, febrium & ab intemperie consimili, optima, consultius omittuntur, lympham quippe accunt, & fluxilem magis reddunt, adeoque ad motum & excretionem citant, ut tussim, ita & ipsum sputum cruentum cum eadem coniunctum.

Vidimus triste tale exemplum abusus falsorum. Iuuenis calidi & sicci temperamenti, cum de respiratione non adeo integra & tussicula quereretur, accipit ab Empirico lapidem Butleri, ut hac velut panacea vteretur, lingendo indies. Inde exasperari lymphæ, & fibrillæ membranæ, tussis augeri, hæmoptysis inferri, ut sollicitatus confertim expueret purum putum sanguinem, ut in phthisin funestam miser incideret, serius lingentem illum intempestivum deplorans. Par ratio est hæcticæ, sine & cum phthisi, ac atrophici in genere. Sic & in pleuritide salsa non conveniunt; *Φυλκία σφοδρὰ ἀλυγὰ, cauere salsa oportet.*

Sic porro (7.) in affectibus capitis, & nervorum salsa incongrua sunt, abusu saltim, in epilepsia, doloribus capitis, sternutationibus crebris, mania, motibus convulsivis & melancholia ipsa, in cura morbo, iuxta *Coom l. 2. de morb. c. 70. r. 16.* Oculis quoque, (ut nativa lymphæ faldedo, blandissima illa, ex vasculis lymphaticis in canthos & peripheriam oculorum successiue confluentis, visum iuuet, & acuat,) salsa sunt infesta, utpote acria, & irritantia cum in ophthalmia, tum alias. Idem iudicandum de catarrhis, argumento *l. 7. epid. c. 36. r. 11.*

Salsa (8.) ubicunque stimulus ad excernendum refrenandus est, minus locum habent. Sic in vomitu, cholera, diarrhœa, dysenteria, ab iis studio abstinendum. Nec obstat, a quibusdam in dysenteria clysteres ex muria commendari, stimulum enim addunt potius

36 DISSERT. MEDICA DE SALSORVM NATVRA, VSV ET ABVSV.
falina spicula, exemplo quotidiano culinatio. Soluuntur a
qua salia, & soluta eluuntur. Faciunt huc humectantia qua-
uis, decocta, poriones, potus ipse sitim v. g. sedans, emulsi-
ones & alia, modo determinantur specificè, pro agentis & reci-
pientis, pro circumstantiarum modulo, hoc enim est indicans,
indicatio, & indicatum specificum.

Alterum vero expendi meretur falsorum medicamen, coctio.
Quæ igne fit coctio, tantum abest, vt mitiget & demulceat salia,
vt potius efferet magis, tollendo aqueas particulas, euaporan-
do aufugere coactas, vnde prima fronte id rei potius contra-
rium videtur non immerito. Repetendum vero hic, aliud
esse ἕψω, seu πείνω, aliud περιποιών. Coctio hæc est duplex,
naturæ, & artis: illius absolute, huius restrictæ & mediate, seu
secundario magis.

Quæ falsa, quæ acidula assumuntur, in coctione illa ven-
triculi centrali immutantur decenter, & alterantur, dulcedine &
mucilagine saliarum, fermenti ventriculi, saliarum æmuli, & miscela
ac resolutione particularum aliarum aqueo-sulphurearum,
mediante masticatione, vt dulcescant, nec falsa, nec acida ma-
neant.

Et hæc in statu naturali toto die contingunt, quo pacto
cocta saltim tolerantur & mitigantur, ne noceant, & exitum
hinc suum, per cribra viscerum separata, & cocta vterius, per
vrinam, per sudorem & sic porro inueniant. In præternatu-
rali vero statu coctio hæc fit per attemperantia, per incrassan-
tia, & ad frugem reducentia. Coctione enim immatura qua-
si maturantur, acria & falsa, quin & acida & amara, dulcescunt,
exemplo fructuum & aliorum. Dum ergo obtunduntur spi-
cula, comtemperantur acria, mitescunt singula, quod tenuibus
incrassatis optime fit, vt in catarrhis ad oculum patet, a salibus
vero tenuitas & fluxilitas infertur. Coquunt his contraria,
sub archei directione, coquunt opiata, sopientia
citatos spiritus. Sed satis de hisce.

SOLI DEO GLORIA.

01 A 6512 (A)

ULB Halle 3
002 937 31X

f

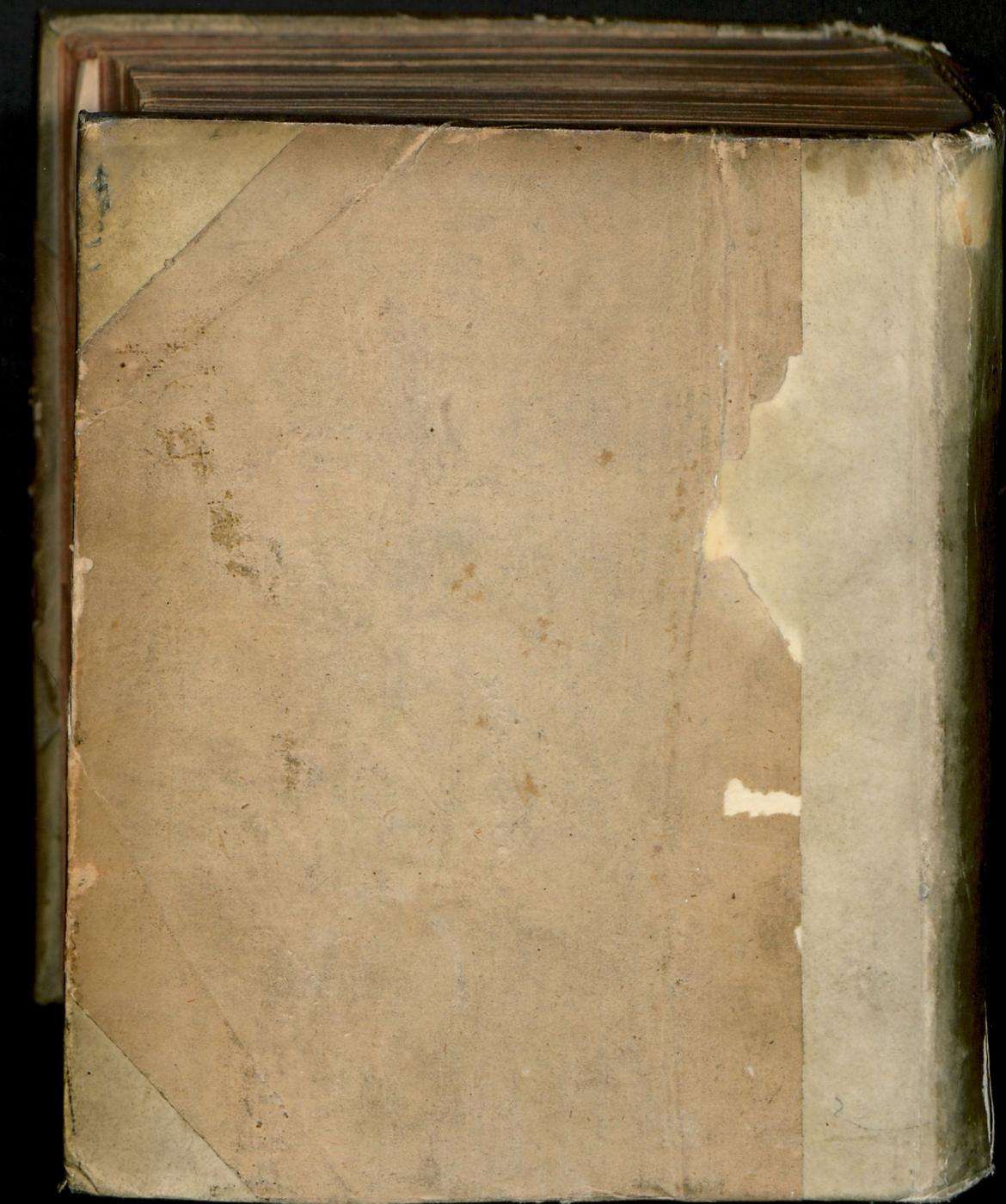
TA → 0L

nur Stk 10 bisher verknüpft
und Stück 39

R

1077

D. B. V.
 ATIO MEDICA
 DE
ORVM
 VSV ET ABVSV,
 MAGNIFICENTISSIMO
 PRINCIPE AC DOMINO
IO HENRICO,
 LIACI, CLIVIAE AC MONTIVM,
 WESTPHALIAE, &c. &c.
 PRÆSIDE
VVOLFFGANGO
EDELIO,
 ARIO in Schwarza/
 COMITE PALATINO CÆSAREO,
 ET ARCHIATRO DVCALI
 AXONICO,
 ESSORE PVBLICO ORDINARIO,
 immo obseruantia & honoris Cultu
 vsque deuenerando,
 atororum ventilationi exposita
 a
LVDOV. WILHELMI,
 -Hennebergensi,
 TORIO MEDICO,
 Horis consuetis,
 Nouembr. MDCC II.
 is CHRISTOPH. KREBSII.